

CONSIDERAȚII DESPRE PREZENȚA GROȘILOR DE BOEMIA ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

Sorin LANGU*

Key words: grossus pragensis, Kingdom of Bohemia, Moldavia, hoards.

Una din monedele forte ale Europei Centrale este, pentru două secole, moneda pragheză. Ea apare și în Moldova într-o serie de descoperiri. Ne propunem, în rândurile care urmează, să analizăm prezența acestor monede pe teritoriul Moldovei medievale și să evidențiem legăturile cu apariția monedei autohtone.

Începuturile statului boemian se leagă de Boriwoj Przemysl (845-895), primul dintre cei cinci conducători despre care avem date. Succesorii acestuia profită de înfrângerea statului moravian, atacat puternic și decisiv de către unguri, și ocupă mare parte din acesta. Stabil, Regatul Boemo-Moravian reușește să reziste încercărilor de cucerire atât dinspre vest, ale Imperiului Romano-German, cât și dinspre est, ale Regatului Maghiar. Mai mult, reușește să cucerească noi teritorii, cum este orașul Gniezno de la polonezi. Rezultatul a fost transformarea într-un regat ereditar cu Casa Przemysl ca dinastie, care purtau și titlul de margrafi de Moravia (1212)¹.

Noul statut clarifică și obligațiile noului tratat, cuprinse în Bula de Aur din Sicilia, singura datorie, față de Imperiul Romano-German, rămânând aceea de a participa la consiliile regale². Moravia este pierdută, pentru scurt timp, cauza fiind marea invazie mongolă din 1241-1242, apoi a fost recăpătată de Ottokar al II-lea (1253-1278), supranumit „de Aur” și „de Fier”. Politica sa curajoasă duce la stăpânirea unor teritorii vecine: Austria, Carinthia și Styria, dar și la un conflict îndelungat cu Regatul Ungariei. Conflictul este rezolvat, pentru moment, prin bătălia de la Kressenbrun, câștigată de cehi. Devenind o forță, Regatul Boemiei este următoarea țintă a lui Rudolf de Habsburg, împăratul romano-german. Rudolf îi ia lui Ottokar toate posesiunile germane, în 1276³, apoi, are loc bătălia decisivă de la Marchfeld, în care Ottokar, abandonat de nobilimea cehă, este învins și ucis⁴. Vaclav al II-lea îi urmează la tron, cu o politică orientată spre est și nu spre vest: devine duce de Cracovia, în 1291, împărat al Poloniei în 1300, iar fiul său este rege al Ungariei, de fapt, doar pe o parte a ei, în contextul stingerii dinastiei Arpadiene și a luptelor care au urmat până la instalarea dinastiei Angevine. Stabilitatea politică este dublată de cea economică, descoperirea argintului de la Kutna Hora făcând din Vaclav al II-lea unul din cei mai bogați regi ai Europei. La moartea sa, Regatul Boemiei se afla la apogee, dar urmașilor le va fi greu să-l mențină. Vaclav al III-lea nu domnește decât un an,

*Galați, langusorin@yahoo.com

¹ Robert Vickers, *History of Bohemia*, Chicago, 1894, p. 176-177.

² Roman Zaoral, Mining, *Trading and Minting in Late Medieval Bohemia*, în "From Ore To Money, Mining, Trading, Minting", Proceedings of the Tallinn (2018) Conference, Georges Depeyrot, Ivar Leimus (editors), Moneta, Wetteren, 2018 p. 80.

³ Rudolf se pregătește intens pentru această campanie, inclusiv din punct de vedere financiar, *The Cambridge Economic History*, edited by M. M. Postan, E. E. Rich, Edward Miller, III, Cambridge, 1965, p. 511.

⁴ Robert Vickers, *History of Bohemia*, Chicago, 1894, p. 281-284.

fiind asasinat înainte de a porni o campanie în Polonia⁵.

Cu el se va stinge dinastia Przemysl, care, după o scurtă perioadă de *interregnum*, va fi înlocuită de cea de Luxemburg. Jan de Luxemburg (1310-1346) va fi primul din dinastie, dar domnia fiului acestuia, Karel (1346-1378), va fi considerată *golden age* pentru Regatul Boemiei. Devenit și împărat al Imperiului Romano-German, Karel va asigura Regatului Boemiei o proeminență, care va fi greu de egalat. Praga devine capitala Imperiului, iar prin Bula de Aur, din 1356, se stabilește modalitatea de alegere a suveranului Imperiului Romano-German, regele Boemiei fiind unul dintre cei șapte electori⁶. Urmașul acestuia, Vaclav al IV-lea (1378-1419) nu a reușit să mențină această stabilitate, iar criza se va abate asupra Boemiei. Războaiele husite vor devasta regatul pentru aproape două decenii (1419-1434), cu toate eforturile succesorului lui Vaclav, Sigismund de Luxemburg (1419-1437), care era și rege al Ungariei (1387-1437), de a rezolva situația. Sigismund va fi ultimul reprezentant al dinastiei de Luxemburg, iar Boemia va fi atinsă de o instabilitate politică: George de Podebrady, un lider al mișcării husite, este ales rege al Boemiei, în 1458, dar, nefiind membru al vreunei case regale, nu va fi recunoscut de nicio altă monarhie, ceea ce va da naștere unei serii de războaie cu vecinii⁷.

La moartea lui Sigismund, este ales rege Vladislav al II-lea Jagellon, care, curând, va deveni rege și al Poloniei, și al Ungariei. Fiul acestuia va moșteni cele trei coroane, însă, la moartea lui, în bătălia de la Mohacs (1526), posesiunile se vor împărți. Ferdinand de Habsburg, fratele mai mic al lui Carol Quintul, este ales rege al Boemiei și timp de patru secole, Habsburgii vor conduce Boemia⁸.

Începuturile monetăriei pragheze datează din secolul al X-lea, din timpul lui Boleslav I, care emite denari și pfennigi, după model german⁹. Boleslav al II-lea continuă activitatea monetară, extinzând numărul de tipuri monetare, printre care și unul special, o imitație după penny-ul emis de regele englez Aethelred. Monedele boemiene reușesc să acopere necesarul de piață până în perioada domniei lui Premysld I Ottokar (1197-1230), când încep mari migrări de populație germană, în special în zonele urbane, care va aduce cu ea propria monedă, pfennigi și bracteate¹⁰. Aceste monede înlocuiesc moneda locală de slabă calitate și-l determină pe rege să introducă bracteatele ca nou tip de monedă boemiană. Urmașul său, Vaclav I, va bate doar bracteate, pentru ca Ottokar să revină și să emită denari și bracteate¹¹.

Situația se va schimba dramatic în 1298, când, la Kutna Hora, în centrul Boemiei, se va descoperi un mare zăcământ de argint, care va intra rapid în posesia regelui Vaclav al II-lea. Mina de la Kutna Hora devine una din cele mai bogate din istorie, între 1300-1340 fiind exploatate 20 de tone anual¹², ceea ce îi va permite regelui să emită groși praghezi de o puritate remarcabilă, 993/1000, care îi va impune rapid ca monedă principală în centrul Europei. Vaclav al II-lea va emite și bracteate, de bună calitate, dar grosul praghez, având o mărime de 3,5-3,7g, și o cantitate mare de metal prețios, se va impune ca monedă principală în zonă.¹³ Cauzele au

⁵ Ibidem, p. 318-319.

⁶ Ibidem, p. 357-377. Mai mult, el cumpără, în 1373, drepturile de succesiune la tronul marcatului de Brandenburg cu suma imensă de 500 000 de florini, asigurându-și, astfel, al doilea vot în conciliul celor 7, *The Cambridge Economic History*, p. 512.

⁷ Ibidem, p. 476-484.

⁸ Ibidem, p. 491.

⁹ Peter Spufford, *Money and its use in medieval Europe*, Cambridge University Press, 1988, p. 79.

¹⁰ Roman Zaoral, *Mining*, p. 79.

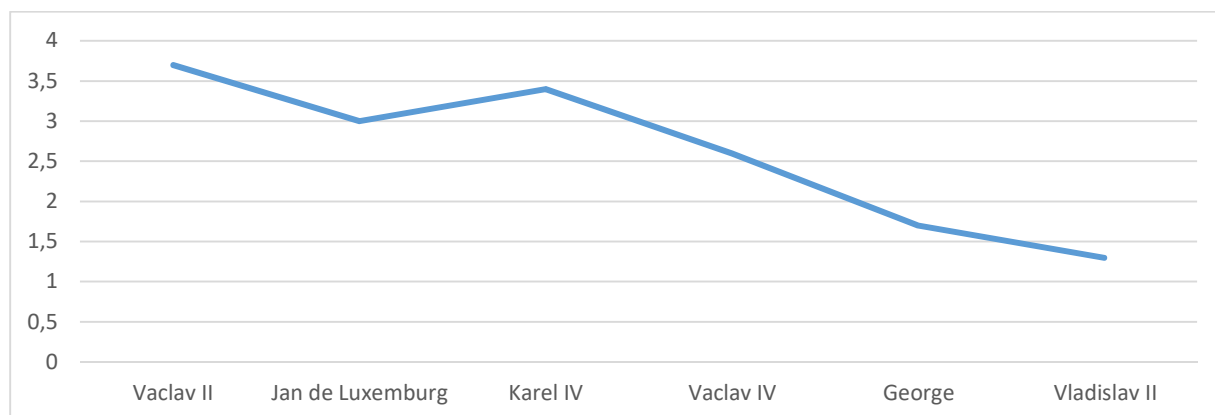
¹¹ Ibidem, p. 84.

¹² Ibidem, p. 87; Peter Spufford, *op. cit.*, p. 110.

¹³ Vezi și Marek Budaj, Aleš Švec, *Vzácný pražský groš Václava II. z nálezu Melčic- Zemianskeho Lieskového*, în "Denarius", 4, 2014, p. 59-60; Marek Budaj, *Pražský groš Václava II z Obišoviec*, în "Denarius", 4, 2014, p. 61-66; Pawel Milejski, *Weight debasement of Prague groschen of Wenceslas IV (1378-1419) based on Polish and Lithuanian hoards*, în "From Ore To Money, Mining, Trading, Minting". Proceedings of the Tallinn (2018) Conference Georges Depeyrot, Ivar Leimus (editors), Moneta, Wetteren, 2018, p. 99; *The Cambridge Economic History*, p. 588.

fost multiple, nu doar cantitatea de argint intrinsec: putem menționa și faptul că Boemia se afla la intersecția drumurilor comerciale din centrul Europei, ca și absența monedelor de aur. Florinul florentin apare în 1254, ducatul genovez, în 1284, la fel ca și țechinul venețian, iar hyperpyronul bizantin se devalorizase puternic, ajungând la 12 carate, spre sfârșitul secolului al XIII-lea. În 1328, se descoperă aur la Kremnica¹⁴, și, în scurt timp, se vor exploata până la 400 de kilograme de aur pe an,¹⁵ Regatul Ungariei dominând circulația monedelor de aur din centrul Europei.¹⁶ Acestea sunt principalele nominaluri folosite și de pelerinii care se îndreptau spre Roma: florinii florentini, ducații venețieni, florinii maghiari, groșii praghezi și cei flamanzi¹⁷. Curând se încheie un tratat între Jan de Luxemburg și Carol Robert de Anjou prin care cei doi își impart sferile de influență: Germania și Țările de Jos sunt apanajul groșului praghez, în timp ce nordul Italiei aparține florinului maghiar.¹⁸

Emisiunile de groși praghezi continuă și sub primii regi ai dinastiei de Luxemburg, Jan și Karel, dar sunt oprite de Sigismund și de urmașii săi până la George de Podebrady, care emite din nou groși praghezi, la fel cum va face și Vladislav al II-lea¹⁹. Emiterea groșilor se va opri după 1547, Ferdinand de Habsburg fiind decidentul. În timp, moneda pragheză se devalorizase masiv, conținutul de argint scăzând succesiv.²⁰ Și valoarea ei scade succesiv de la 1 florin pentru 12 groși la 1300, la 1 florin pentru 13 groși la 1350, 1 florin pentru 20 de groși la 1400, pentru ca, la 1450, să ajungă la paritatea 1 florin pentru 30 de groși²¹.

Grafic 1: Evoluția greutății groșilor praghezi.

¹⁴ Roman Zaoral, *Mining*, p. 87; la Kremnica, Carol Robert va angaja „bănari” de la Kutna Hora, Peter Spufford, *op. cit.*, p. 269.

¹⁵ *Idem*, *The Czech Lands and Italy in Comparative Perspective*, în ”The Medieval Networks in East Central Europe. Commerce, Contacts, Communication”, ed. B. Nagy, F. Schmieder, A. Vadas. London - New York, Routledge 2019, p. 209-226.

¹⁶ *Ibidem*, p. 219, „Bohemia and Hungary became the most important producers of precious metal in late medieval Europe. The silver and gold supplies to the Venice mint culminated in the years of 1330 to 1380.”

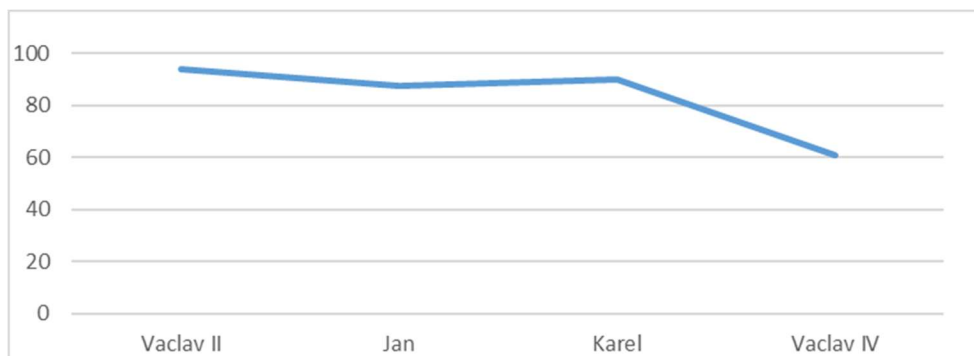
¹⁷ Roman Zaoral, *Pilgrims and their Money on their Travels to Rome: Reflections on the edition Il Libro del pellegrino (Siena, 1382–1446)*, „Czech and Slovak Journal of Humanities – Historica”, 2014, p. 19-31; de altfel, pelerinii pot fi și sursa monedelor boemiene descoperite în regiunile cucerite de cruciați, Roman Zaoral, *Záhadná mince z Akkonu*, în ”Příběhy starých mincí”, 2019, p. 123-127.

¹⁸ Peter Spufford, *op. cit.*, p. 273, 341-34.

¹⁹ Despre diferitele tipuri monetare, datarea lor și alte chestiuni, vezi Karel Castelin, *O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského*, în ”Numismatický sborník”, 6, 1960, p. 129–167; Jana Hásková, *Pražské groše (1300–1526)*, în ”České, moravské a slezské mince 10.–20.století”, Prague, 1991; Jiri Hána, *Úvahy o typologii a chronologii pražských grošů Jana Lucemburského*, în ”Numismatický sborník”, 22, 2007, p. 107–114.

²⁰ V. Katz, *A Thousand Years of Bohemian Coinage (929-1929)*, New York, 1980, p. 10.

²¹ Peter Spufford, *op. cit.*, p. 293, table 4.

Grafic 2: Evoluția titlului argintului în groși praghezi²².

Această istorie a Boemiei se suprapune, parțial, cu cea a Moldovei, noul stat care emerge la est de Carpați, începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Noul stat are o politică dinamică, racordându-se rapid la geopolitica regiunii, extinzându-se spre sud, nord și est, intrând în contact cu diferitele entități politice.²³ Pentru a evolua și a se dezvolta, are nevoie de resurse, din care cea mai importantă este cea financiară. Moldova, ca și Țara Românească, este săracă în resurse metalifere, spre deosebire de Boemia, după cum am văzut, așa că avea nevoie de alte surse, cea mai la îndemână fiind comerțul. Circulația monetară din această perioadă este dominată de moneda mongolă, prezentă cu nominaluri mici și medii, adică pentru tranzacțiile zilnice, cât și pentru cele ceva mai mari. Necesitățile de tezurizare erau satisfăcute de moneda de aur, maghiară sau italiană, sau/și moneda de argint, mare și cu conținut mare de argint, cum este cea boemiană, monedă care este, uneori, contramarcată²⁴, tăiată²⁵, imitată²⁶ sau falsificată²⁷.

Moneda boemiană începe să pătrundă masiv în Europa Centrală²⁸, mai ales după 1349, dată la care Halici-Volhânia intră sub dominația Poloniei²⁹, iar Liovul/Lwow/Lemberg devine

²² Datele sunt ca medie, pentru că, la Vaclav IV, s-au găsit și exemplare sub 50% argint, ca în tezaurul de la Ivano-Frankivsk, în care din 35 de exemplare de groși praghezi doar 5 dintre ele au peste 50% argint, Jan Cihlár, Lukáš Richtera, *Nález Pražských Grošů Václava Iv. U Ivano-Frankivsku Na Ukrajině*, în „Folia Numismatica”, 27/1, 2013, p. 166-169.

²³ Despre întemeierea și evoluția Moldovei în secolul al XIV-lea există o bibliografie imensă, vezi și Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994; Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, București, 1999; Ștefan Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997.

²⁴ Hubert Emmerig, *op. cit.*, p. 166-190, în Bavaria, din 63 de tezaure cu groși praghezi, 27 aveau groși contramarcăți de diferite orașe imperiale germane.

²⁵ Se practica tăierea ușoară a monedelor, pentru a beneficia de surplusul de argint al monedelor pragheze față de celelalte monede, vezi Piotr N. Kotowicz, Grzegorz Śniezko, *Clipped Prague groschen of John of Luxembourg (John of Bohemia) from the Medieval hillfort in Sanok-Biała Góra*, în „Notae Numismaticae.Zapiski Numizmatyczne”, XI, Krakow, 2016, p. 221-243.

²⁶ Jan Cihlár, Lukáš Richtera, Pavel Gregor, *Diepholz coinage imitating Bohemian white coins with a lion and its material analysis*, în „Numismatický sborník”, 2016, p. 119-130.

²⁷ vezi Jan Cihlár, Lukáš Richtera, Martin Zmrzlý, Tomáš Jeřábek, *Dobové padělky pražských grošů Václava II*, în „Folia Numismatica”, 27/1, 2013, p. 107-126, A. С. Бойко-Гагарін, *Фальсифікат празького гроша Карла I (IV) Люксембурга (1346-1378), виготовлений шляхом нанесення срібної фольги / А.С. Бойко-Гагарін // "Переяславський літопис. – Збірник наукових праць". – Випуск №7. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 119-120.*

²⁸ A. Mikolajczyk, *Moldavian coins in the 15th century Poland*, în „Arheologia Moldovei”, vol. XII, Iași, 1988, p. 263; Marek Budaj, *Nález mincí zo začiatku 15. storočia z Limbachu*, în „Slovenská numizmatika”, XX, Nitra, 2015, p. 20-32; Marek Budaj, *Prague grossus of Venceslas II from Obišovce*, în „Denarius”, 4, 2014, p. 61-66; Marek Budaj, Kristián Slovák, Aleš Švec, *Zaujímavý grošový nález zo 14. storočia zo Slovenska. Príspevok k spoločnému obehu uhorských a pražských grošov*, în „Numismatické listy”, 69, 2014, 1-2, p. 7-15; Marek Budaj, *Počiatky razby grošov v Uhorsku a kremnická mincovňa, Baníctvo a mincovníctvo v dejinách Slovenska*, Kremnica, 2013, p. 26-35; Hubert Emmerig, *Prager Groschen in den mittelalterlichen Münzfunden in Österreich und Bayern*, în „Numismatický sborník”, 2016, p. 153-204; Grzegorz Wójtowicz, *The Origin and History of the Polish Money. Part I*, în „Bank i Kredyt”, 2006, p. 5-6.

²⁹ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 237.

un mare hub al comerțului internațional, aici intersectându-se atât axa comercială nord-sud, cât și cea vest-est. În 1356, Liiovului i se acordă Legea Magdeburg, prin care orașul devine liber, având dreptul de a avea propria politică economică.³⁰ Moneda pragheză intră masiv în zonă³¹, dominând monedele poloneze și maghiare, și, fiind emisă în număr mare, va inunda piața regională, inclusiv cea moldovenească.

Cercetătorii români și străini au relevat acest lucru. După părerea lui Octavian Iliescu, „ca și Țara Românească, Moldova nu a emis monede proprii de îndată ce a obținut independența. A fost necesară mai întâi o perioadă de organizare administrativă și de consolidare a domniei. În acest răstimp, au circulat în țară îndeosebi groșii de argint boemi, jumătățile de groși emise pentru Halici-Rusia Roșie, de către regele Cazimir cel Mare al Poloniei și de guvernatorul Vladislav de Oppeln, în numele regelui Ungariei, precum și monedele Țării Românești, bătute de Vlaicu Vodă. Acest fapt este atestat de un tezaur descoperit în anul 1912 în orașul Siret, tezaur datînd din anul 1377 și care cuprindea toate categoriile de monede înșirate mai sus, dar nici o emisiune moldovenească³².” Pentru Spinei, „filiera de pătrundere în Moldova a groșilor de Boemia, ca și a monedelor Angevinilor, a fost, foarte probabil, Transilvania, unde aceste piese au fost larg răspîndite în primele decenii ale secolului al XIV-lea.”³³ O. Oguy crede că „în anii 1350-1420 pe pământurile Moldovei de Sus, ca și în Galiția, predominau groșii praghezi (tezaurul de la Soroca), care, până prin 1450, însoțeau semigroșii ruși (galițieni) de argint, numiți în acea perioadă groși mărunți, și denarii (tezaurul de la Cuhurești și Siret, în România).”³⁴ Vom încerca să repertoriem descoperirile monetare boemiene și să vedem impactul lor economic.

Repertoriul descoperirilor monetare conținând groși praghezi:

1. **Berestea**, regiunea Cernăuți. În 2006 s-a descoperit un mic tezaur, alcătuit din 40 de groși praghezi, din care s-au recuperat doar 8, 1 de la Jan, 2 de la Karel și 5 de la Vaclav IV. Tpq: 1419. Bibliografie: *Moneta Terrae Moldaviae*, II, ediderunt Viorel Butnariu, Iași, 2019, p. 56 (în continuarea MTM-II.)
2. **Butuceni**, raionul Orhei. Descoperit în 1892, probabil din așezarea medievală de la Orheiul Vechi. S-au identificat 5 monede, posibil să fi conținut mai multe: 1 groș praghez de la Vaclav IV, un dirhem tătarăsc, un dinar maghiar de la Matei Corvin și 2 groși de la Ștefan cel Mare. Tpq: 1504. Bibliografie: A. A. Nudelman, *Topografija kladov i nahodok ediničnyk monet*, în „Arheologičeskaja karta Moldavskoj SSR”, 8, Chișinău, 1976, p.142-143, nr. 34 (în continuare A. A. Nudelman, *Topografija*); MTM-II, p. 245.
3. **Cârpiți**, com. Victoria, jud. Iași. Descoperit în 1957, constă în 4 monede de aur (o imitație otomană după ducatul venețian și trei piese bătute la Caffa) și 31 de argint, din care 2 groși praghezi de la Vaclav IV, alături de 13 dirhemi tătarăști, 5 aspri de Caffa, 5 emisiuni ale Cetății Albe, 1 aspru turcesc, 1 ducat muntean de la Vladislav al II-lea. Tpq: 1463. Bibliografie: O. Iliescu, M. Dinu, *Tezaurul monetar din secolul al XV-lea de la Cârpiți (raionul Iași)*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, VIII, 1957, fasc. 2, p.342-345; E. Oberlander-Târnoveanu, *Emisiunile monetare bătute pe teritoriul Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare (1457-1504)*. O analiză critică,

³⁰ Eleonora Nadel-Golobič, *Armenians and Jews in medieval Lvov: Their role in oriental trade, 1400-1600*, în „Cahiers du monde russe et soviétique”, vol. 20, n°3-4, Juillet-Décembre 1979, p. 351; Delphine Bechtel, *Lemberg Lwow Lviv: identités d'une ville aux frontières imprécises*, în „Diogène”, 2005/2 (n° 210), p. 73

³¹ Г. А. Козубовський, *Празькі Гроші Хiv—Хv Ст.З Археологічних Пам'яток України*, în „Археологія”, 2010, № 4, p. 60-69

³² O. Iliescu, *Moneda în România 491-1864*, București, 1970, p. 25.

³³ V. Spinei, *op. cit.*, p. 261.

³⁴ Oleksandr Oguy, *Circulația monetară și descoperiri de monede în anii 1300-1430 în nordul Bucovinei*, în „Suceava”, XXXVII, 2010, p. 134.

- ”CN”, IX-XI, 2003-2005, p. 335, nota 129.
4. **Cuhureștii de Sus**, Raionul Soroca. Într-un vas de fontă s-a descoperit un tezaur din care au fost recuperate 596 de monede. Tezaurul este păstrat în colecții publice și private. Componentă: 108 monede pragheze (Karel - 5 pulgroși, 1 groș, Vaclav IV -101 groși), 5 aspri de Caffa, 46 dirhemi tătărăști, 21 monede poloneze bătute pentru Coroană, alte 380 bătute pentru Rutenia, și 5 pentru Lwow, 2 monede maghiare emise pentru Rutenia și 1 groș de la Alexandru cel Bun. Tpq: 1480. Bibliografie: A. A. Nudelman, *Topografia*, p 93, nr. 5; Adina Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul descoperirilor monetare de pe teritoriul Moldovei (secolele XIV-XVI)*, în ”CSSȘA”, II, 1990, p. 72, nr. 67 (în continuare A. Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul*); Vera Paiul, *Descoperiri monetare antice și medievale în jud. Soroca*, în ”Simpozion Chișinău (2000)”, 2001, p. 210-211; A. Boldureanu, *Cronica descoperirilor (V)*, în ”Tyragetia”, s.n., vol. V [XX], nr. 1, 2011, p. 328, nr. III.19, fig. no I/8; *Corpus Nummorum Moldaviae. Monnaies et parures du Musée national d’ethnographie et d’histoire naturelle de Chișinău*, V. 2, ediderunt Raisa Tabuica et Cristiana Tătaru, sous la direction de Viorel M. Butnariu, Chișinău, 2018 p. 32-55, p. 127-128 (în continuare CNM-V.2).
 5. **Cuhureștii de Sus**, raionul Soroca. Într-un perimetru relativ mic s-au descoperit 4 mici tezaure la mică distanță unul de celălalt, plus câteva monede izolate.³⁵ Primul lot conține 7 groși praghezi de la Vaclav IV, o jumătate de groș de la Vladislav II Iagello, și 21 de piese de 1,5 groși de la Alexandru cel Bun. Tpq: 1434. Lilia Dergaciova, *Cu privire la factorul nord-pontic în circulația monetară a spațiului pruto-nistean în secolul al XV-lea*, in ”Conspecte numismatice”, V, 2015, p. 20 (în continuare L. Dergaciova, *Factorul*).
 6. **Cuhureștii de Sus**, raionul Soroca. Într-un perimetru relativ mic s-au descoperit 4 mici tezaure, la mică distanță unul de celălalt, plus câteva monede izolate. Al doilea lot conține 13 groși praghezi de la Vaclav IV, și 2 piese de 1,5 groși de la Alexandru cel Bun și, respectiv, Iliăș. Tpq: 1442. Lilia Dergaciova, *Cu privire la factorul nord-pontic în circulația monetară a spațiului pruto-nistean în secolul al XV-lea*, in ”Conspecte numismatice”, V, 2015, p. 20.
 7. **Otaci**, raionul Ocnîța. Un mare tezaur de peste 900 de monede a fost dispersat. Singurele date sunt că avea în componentă groși praghezi, aspri de Caffa, dirhemi tătărăști, groși moldovenești, ducați muntenești. Tpq: 1504?. Bibliografie: A. Boldureanu, *Cronica descoperirilor (VIII)*, în ”Tyragetia”, s.n., vol. VIII [XXIII], nr. 1, 2014, p. 367.
 8. **Piedicăuți**, regiunea Cernăuți. Într-o grădină, proprietarul a găsit, după ploaie, mai mulți groși praghezi, posibil parte dintr-un tezaur mai mare: 5 de la Jan și 1 de la Karel de Luxemburg. Tpq: 1378. Bibliografie: MTM-II, p. 51.
 9. **Siret**, jud. Suceava. În timpul unor lucrări de canalizare s-a recuperat un tezaur de peste 300 de monede. La Cabinetul Numismatic al Muzeului Național de Istorie a României se păstrează 143 de monede: 106 groși și pulgroși praghezi (Vaclav II-1 pulgros, Jan-22 pulgroși, 3 groși, Karel - 45 pulgroși, 33 groși, Vaclav IV - 1 groș, 1 neidentificată), 21 de kwartniki polonezi emiși pentru Rutenia, 16 kwartniki maghiari emiși pentru Rutenia. Tpq:1419. Bibliografie: O. Iliescu, *Numismatica medievală și modernă a țării noastre oglindită în colecțiile restituite de la Moscova*, în ”Studii asupra tezaurului restituit de URSS”, București, 1958, p. 19-20; B. Mitrea,

³⁵ Lucru nu tocmai ieșit din comun, vezi tezaurul de la Țuțora, Lilia Dergaciova, Artem Djesmedjyan, *Tezaurul de la „Țuțora” din Republica Moldova și importanța acestuia pentru istoria coloniilor genoveze de la Dunărea de Jos*, în ”Studia Numismatica et Archaeologica. In honorem magistri Virgilii Mihăilescu-Bîrlioba oblata”, București - Piatra-Neamț, 2018, p. 290.

- Un tezaur vechi românesc: Scrioaștea, jud. Teleorman, "BSNR", 1976-1980, nr. 124-128, p. 303, nota 9; A. Berciu-Drăghicescu, Repertoriul, p. 83-84; MTM-II, p. 57.*
10. **Soroki**, raionul Soroca. Descoperit în curtea unei locuințe. Dispersat, constă în 27 de groși praghezi de la Vaclav IV. Tpq: 1419. Bibliografie: A.A. Nudelman, *Topografia*, p. 92, nr. 3; A. Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul*, p. 84, nr. 125; MTM-II, p. 57.
11. **Stroiești**, raionul Râbnița. Tezaur descoperit în 1890 și care constă în monede maghiare de la Sigismund de Luxemburg (o piesă de aur și 82 de piese de argint), 45 de groși praghezi, 5 jumătăți de groși praghezi, 30 de dirhemi ai Hoardei de Aur și doi groși moldovenești. Tpq: 1437? Bibliografie: A. A. Nudelman, *Topografia*, p. 193, nr. 4, precizează ca loc al descoperirii Stroenți, raionul Camenca, urmat de A. Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul*, p. 85, nr. 129, în timp ce L. Dergaciova, în *Moneda în Republica Moldova*, Chișinău, 2015, p. 132, precizează Stroiești, raionul Râbnița.
12. **Suceava**, jud. Suceava. Tezaur descoperit în zona Cetății. S-au recuperat 76 de monede, alte 21 au fost oferite spre vânzare Muzeului. Componentă: 85 monede pragheze (Jan – 37 pulgroși, Karel-44 pulgroși, Vaclav IV-4 pulgroși), 9 kwartniki emiși de Polonia pentru Rutenia, 2 groși moldovenești de la Petru I. Tpq: 1419. Bibliografie: MTM-II, p.58.

Problemele ridicate de acest mic repertoriu sunt uriașe și o să le aducem în atenție. În primul rând, datele care lipsesc (Otaci) sunt sau incomplete (Stroiești), sau ar trebui revăzute; în al doilea rând, din cauza calității bune a monedelor, multe din ele au fost dispersate și, astfel, sunt dificultăți în fixarea terminus post-quem-ului. De altfel, *terminus post-quem*-ul a fost fixat foarte larg în majoritatea situațiilor, pentru că nu avem mai multe date despre monedele respective.

Emisiunile monetare izolate, de groși praghezi, sunt în 11 locații, totalizând 28 de piese: Baia,³⁶ Rădăuți,³⁷ Orheiul Vechi,³⁸ Fuzăuca,³⁹ Cuizăuca,⁴⁰ Grădești,⁴¹ Horecea,⁴² Mărcăuți,⁴³ Perărața,⁴⁴ Cuhureștii de Sus,⁴⁵ Costești⁴⁶, dar analiza noastră se va baza doar pe tezaure. Ca emitenți, predomină monedele de la Vaclav IV:⁴⁷

Emitentul ceh	Nr. monede
Vaclav II	3
Jan I	68
Karel I	132
Vaclav IV	159

Tab. 1. emitenții groșilor praghezi în tezaurele din Moldova

³⁶ V. Spinei, *op. cit.*, p. 261.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ A. Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul*, p. 78.

³⁹ Spinei, *op. cit.*, p. 261.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Moneda în Republica Moldova*, p. 132.

⁴⁵ L. Dergaciova, *Factorul*, p. 21.

⁴⁶ V. Spinei, *op. cit.*, p. 261; A. Boldureanu, în "Tyragetia", II, p. 357; Idem, în "Tyragetia", IV, p. 277.

⁴⁷ Situație întâlnită și în alte spații, mai apropiate de Praga: de exemplu, în Bavaria, s-au descoperit 63 de tezaure conținând groși praghezi, iar 37 (posibil mai multe, unele tezaure nu aveau date complete) dintre ele aveau piese de la Vaclav IV, Hubert Emmerig, *op. cit.*, p.167-180.

Monedele de la Vaclav II sunt puține, spre deosebire de alte zone⁴⁸, existând două posibilități: ca ele să fi fost topite, sau că Moldova nu era conectată la marile fluxuri monetare internaționale în acea perioadă.

Cronologic, tezaurele repertoriate se pot împărți în două categorii: cele contemporane și cele posterioare. În primele, groșii praghezi au fost descoperiți alături de monede contemporane lor (Cuhurești, Suceava), iar în celelalte, groșii erau alături de emisiuni mult depărtate cronologic de ei (Butuceni, Cârpiți, Siret). Moneda pragheză este de bună calitate și ea era teaurizată foarte mult, de aceea o întâlnim și în tezaure care se finalizează cu mult timp după emiterea lor.⁴⁹ Cel mai relevant este tezaurul de la Butuceni, în care găsim un gros praghez de la Vaclav IV (1378-1419) alături de un gros moldovenesc de la Ștefan cel Mare (1457-1504).

Sub aspectul componenței, observăm că sunt tezaure singulare (Berestea, Piedicăuți, Soroki), în care groșii praghezi reprezintă singurul nominal, cu mai mulți emitenți (Cuhurești, Siret, Cârpiți, Butuceni, Suceava), iar ca valoare se încadrează în tezaure de valoare medie și mare. În două cazuri avem de-a face cu asocieri cu monede de aur, la Cârpiți (trei ducați genovezi bătuți la Caffa și o imitație după ducatul venețian, bătută de otomani) și la Stroești (un florin unguresc), în celelalte cazuri fiind asocieri cu monede, contemporane sau nu, de argint.

Nr. crt	Tezaurul	Boemia	Emisiuni tătarăști	Ungaria	Ungaria +(Rutenia)	Moldova	Polonia +(Rutenia)	Caffa	Imp. Otoman	Țara Românească
1	Butuceni	1	1	1		2				
2	Cârpiți	2	18					5	1	1
3	Cuhureștii de Sus	108	46		2	1	406	5		
4	Cuhureștii de Sus	7				21	1			
5	Cuhureștii de Sus	13				2				
6	Siret	106			16		21			
7	Stroești	50	30	83		2				
8	Suceava	85				2	9			
9	Otaci	Da	Da			Da		Da		Da

Tab. 2. Entități emitente în tezaurele cu groși praghezi.

Monedele asociate cu cea pragheză sunt cea moldovenească, cea poloneză, cea maghiară și cea mongolă. În trei tezaure apar și asprii de Caffa. Tezaurul cel mai "excentric" este cel de la Cârpiți, în care întâlnim un aspru otoman și un ducat muntenesc. Această asocieră pare a indica o proveniență sudică, tezaurul fiind, probabil, îngropat în timp ce posesorul venea dinspre sud spre nord. Pledează în acest sens și prezența extrem de rară a ducatului muntenesc de la Vladislav al II-lea, după reformă, cunoscându-se doar patru tezaure cu o asemenea monedă.⁵⁰

Distribuția geografică a tezaurelor și a descoperirilor izolate este relativ simplă, ele situându-se pe "drumul tătarăsc", și apoi pe "drumul moldovenesc", și pe varianta lui, adică pe drumul Siretului și drumul Prutului. Majoritatea se grupează pe Nistru, Nistrul fiind în acea perioadă o arteră mai importantă decât Siretul și Prutul⁵¹. Ele nu coboară mai jos de Iași, ceea ce ar arăta o circulație limitată la jumătatea de nord a Moldovei. Proveniența lor se datorează comerțului, cu toate că nu erau folosite pe piața internă, dar și războaielor din regiune, soldații

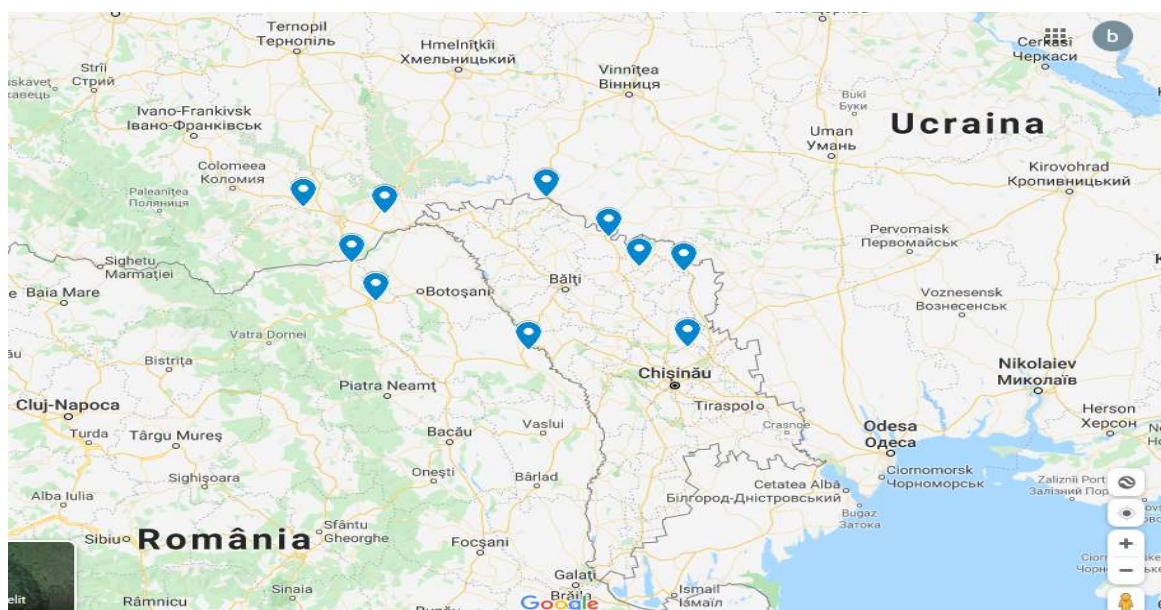
⁴⁸ De exemplu Gliwice, Borys Paszkiewicz, în "Archaeology Of A Pre-Industrial Town In Silesia. Case Study Gliwice", edited by Monika Michnik & Jerzy Piekalski, Wrocław, 2012, p. 61-62.

⁴⁹ L. Dergaciova, în *Moneda în Republica Moldova*, p. 132, Г. А. Козубовський, *ПРАЗЬКІ ГРОШІ XIV—XV Ст. З АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ*, in "Археологія", 2010, № 4, p. 60-69.

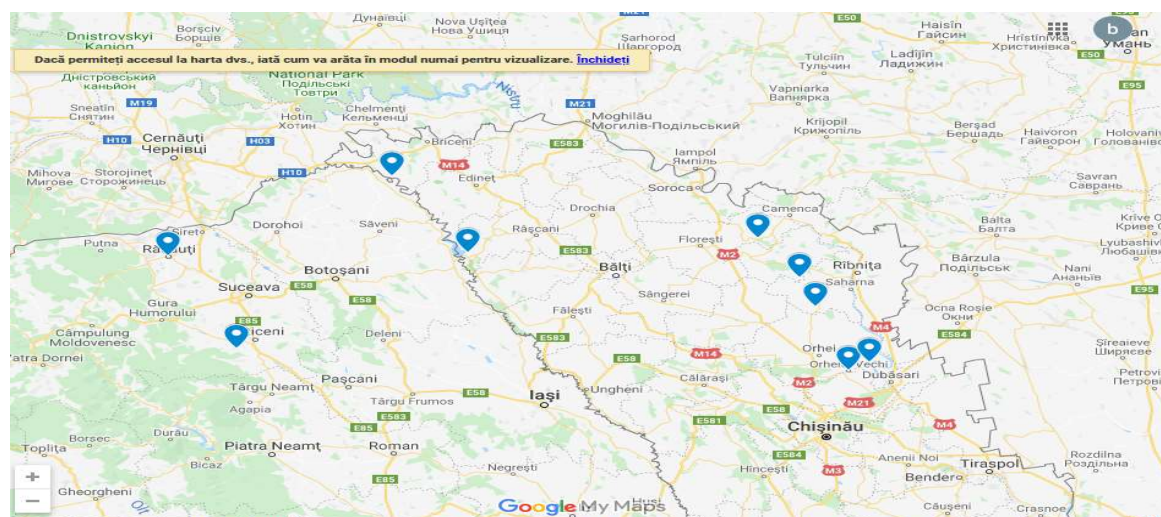
⁵⁰ Ernest Oberländer-Târnoveanu, *A forgotten 19th century find of Wallachian and Moldavian coins: "Podolia" 1862*, în "Cultură și civilizație la Dunărea de Jos", XXVI, 2008, p. 109.

⁵¹ L. Dergaciova, *Factorul*, p. 21; Eleonora Nadel-Golobič, *op. cit.*, p. 357.

vehiculând monede dintr-un loc în altul.⁵²

Harta 1. Harta tezaurelor cu groși praghezi.

Harta 2. Harta descoperirilor izolate de groși praghezi.

Din componența tezaurelor, ca și din distribuția geografică a lor, noi credem că groșii praghezi au fost monede folosite în marele comerț, dar fără un impact major pe piața moldovenească. Groșii praghezi sunt monede cu un conținut mare de argint, de valoare mare, de aceea sunt folosiți în trei mari scopuri: marile tranzacții, resursă de metal prețios și teaurizare. Grosul praghez a fost inclus, încă de timpuriu, în marile tranzacții. Astfel, în 1335, Jan de Luxemburg i-a vândut lui Cazimir al III-lea, pentru suma de 20.000 de groși praghezi,⁵³ drepturile de succesiune la tronul său, iar în 1339, s-a hotărât ca, în cazul în care acesta nu va avea urmași pe linie masculină, succesorul său să fie Ludovic, fiul lui Carol Robert.⁵⁴

⁵² Vezi și Lukáš Kučera, Lenka Cycoňová, *Hromadný nález 63 pražských grošů se dvěma neobvyklými kusy*, in "Folia Numismatica", 27/1, 2013, p. 171-177

⁵³ Echivalentul a 74 kilograme de argint.

⁵⁴ Andrei Șarii, *Dunărea. Fluviul imperiilor*, Iași, 2017, p. 210.

Beneficiarii acestui comerț internațional sunt, în principal, negustorii străini⁵⁵, în special cei polonezi,⁵⁶ dar statul moldovean realizează repede ce poate obține din ”drumul tătarăsc”. Acțiunile politico-militare ale Moldovei din primul secol de existență au și un puternic conținut economic: omagiul lui Petru Rareș către Vladislav Iagello (1387), extinderea spre Marea Neagră (1392), privilegiul comercial al lui Alexandru cel Bun (1408) acordat negustorilor lioveni, trecerea Cetății Albe sub dominația Moldovei,⁵⁷ acceptarea plății tributului către Mehmet II (1456), acceptare care nu modifica termenii economici⁵⁸, acțiuni care au ca finalități succesive integrarea Moldovei în marele comerț de pe drumul deschis de genovezi, și, apoi, deschiderea unei alternative pe propriul teritoriu. Racordarea la acest drum duce și la o circulație a monedelor moldovenești pe un spațiu mare, din centrul Poloniei⁵⁹ în Podolia⁶⁰ și până în Crimeea⁶¹. Baterea de monedă de către statul moldovenesc, dincolo de conotațiile politice, se înscrie în această politică economică de racordare la fluxul comercial european⁶².

Foto 1. groș boemian izolat, descoperit la Cuhurești⁶³.

Proveniența monedelor boemiene nu este, credem noi, Transilvania, ci Galiția, după cum se vede din repartitia geografică. De altfel, circulația monedelor boemiene în Transilvania a fost supraapreciată, în provincie descoperindu-se doar două tezaure cu groși cehești, la Șoimeni⁶⁴ și Cluj⁶⁵. Plus că aceste tezaure par, la rândul lor, a avea proveniență sud-dunăreană, unul având în componență groși sârbești de la Ștefan Dușan, iar celălalt, un dinar muntenesc. Și numărul de piese este mic, 7 și, respectiv, un gros. E greu de susținut o circulație monetară consistentă a altei monede în Transilvania, în afara celei maghiare, din moment ce politica economică a Regatului maghiar a fost de protejare a monedei proprii. La fel de surprinzător este că monedele cehești nu au fost descoperite în sudul Basarabiei sau în Dobrogea⁶⁶, adică la

⁵⁵ Sunt prezenți și negustorii moldoveni pe această rută, dar într-un număr mic, vezi, de exemplu, faptul că nu constituiau o gildă separată în Liov, Eleonora Nadel-Golobič, *op. cit.*, p. 354.

⁵⁶ Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, I, București, 1997, p. 66.

⁵⁷ Datată diferit, vezi Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 60; Denis Căprăroiu, *Orașul medieval în spațiul românesc extracarpatic (secolele X-XIV). O încercare de tipologizare a procesului genezei urbane*, Târgoviște, 2012, p. 151, nota 598.

⁵⁸ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 194; Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țările Române în evul mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea)*, Iași, 2011, p. 507.

⁵⁹ A. Mikolajczyk, *op. cit.*, p. 268.

⁶⁰ Ernest Oberländer-Târnoveanu, *A forgotten 19th century find*, p. 97-131.

⁶¹ N. A. Alekseienco, L. V. Dergacheva, *The Moldovan Currency Discovered in Medieval Taurica (short overview)*, în ”В Поисках Сущности”, Chișinău, 2019, p. 97-108, care prezintă, printre altele, și o monedă de aramă de la Alexandru cel Bun contamarcată de Caffa genoveză.

⁶² Deși de calitate inferioară monedelor din zonă, ca și conținut de metal prețios, B. Constantinescu, R. Bugoi, E. Oberländer-Târnoveanu, K. Pârvan, *Medieval Silver Coins Analyses By Pixe And Ed-Xrf Techniques*, în ”Rom. Journ. Phys.”, Vol. 54, Nos. 5–6, Bucharest, 2009, p. 486, tabel 1.

⁶³ Lilia Dergaciova, *Newly Discovered Coin Hoard in the Republic of Moldova. North Pontic Factors in the Local Money Circulation*, în ”XV International Numismatic Congress Taormina 2015 Proceedings, 2017”, I, Roma-Messina, 2017, p. 1105, foto 6.

⁶⁴ Francisc Pap, *Repertoriul numismatic al Transilvaniei și Banatului secolele 11-20. Despre circulația monetară în Transilvania și Banat secolele 11-20*, Cluj-Napoca, 2002, p. 160.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 60.

⁶⁶ Gabriel Custurea, Gabriel Talmațchi, *Repertoriul tezaurelor monetare din Dobrogea*, Constanța, 2011, *passim*.

capătul drumurilor comerciale.

În același timp, credem noi, sunt sursă de metal prețios, multe monede fiind topite⁶⁷ și folosite, probabil, la baterea propriilor monede. Nu este un caz singular: potrivit lui Pegolotti, 14 tipuri de argint erau topite la Famagusta, iar Peter Spufford identifică unul dintre ele ca fiind sub forma groșilor praghezi.⁶⁸ Considerăm că multe monede pragheze, provenind de la Vaclav II, Jan și Karel de Luxemburg, au fost topite de monetăria suceveană, pentru a acoperi nevoile de monedă locală. Moneda pragheză, împreună cu cea tătarască, erau principalele surse de argint de bună calitate, doar că aceste surse s-au dovedit inconstante atât ca volum, cât și calitativ, în finalul secolului al XIV-lea și începutul celui de-al XV-lea, având loc devalorizări succesive ale grosului praghez,⁶⁹ în timp ce pozițiile Hoardei sunt mult șubrezite în zonă. Coincidență sau cauză, devalorizarea monedei pragheze este urmată de cea moldovenească, de la un maxim de 79% argint, în prima perioadă a domniei lui Petru Mușat, ajungând la un maxim de 28% argint, în ultima parte⁷⁰. Astfel se explică cantitatea mare de monedă moldovenească emisă de Petru I Mușat, cantitate care nu va fi repetată de niciun alt domnitor⁷¹. Tezaurizarea monedei pragheze de către negustorii sau/și elita locală nu reprezintă un fenomen izolat: în Polonia, monedele pragheze reprezintă 48% din totalul monedelor străine tezaurizate în timpul lui Vladislav Jagello⁷².

În concluzie, monedele de Boemia nu au făcut parte din realitatea circulatorie a Moldovei, ele fiind, mai degrabă, consecința angrenării Moldovei în comerțul internațional și a dinamicii acestuia. În același timp, considerăm noi, monedele pragheze contribuie hotărâtor la apariția monedei autohtone,⁷³ ele fiind materialul principal al monedei noastre.

BIBLIOGRAFIE

- Alekseienko N. A., Dergacheva L. V., *The Moldovan Currency Discovered in Medieval Taurica (short overview)*, "В Поисках Сущности", Chișinău, 2019.
- Bechtel Delphine, *Lemberg Lwow Lvov: identités d'une ville aux frontières imprécises*, in "Diogenes", 2005/2 (n° 210).
- Berciu-Drăghicescu Adina, *Repertoriul descoperirilor monetare de pe teritoriul Moldovei (secolele XIV-XVI)*, în "CSSȘA", II, 1990.
- Бойко-Гагарін А.С., *Фальсифікат празького гроша Карла I (IV) Люксембурга (1346-1378), виготовлений шляхом нанесення срібної фольги / А.С. Бойко-Гагарін // "Переяславський літопис. – Збірник наукових праць". – Випуск №7. – Переяслав-Хмельницький, 2015.*
- Boldureanu Anuța, *Cronica descoperirilor (V)*, "Tyragetia", s.n., vol. V [XX], nr. 1, 2011.
- Boldureanu Anuța, *Cronica descoperirilor (VIII)*, "Tyragetia", s.n., vol. VIII [XXIII], nr. 1, 2014.
- Budaj Marek, *Nález mincí zo začiatku 15. storočia z Limbachu*, "Slovenská numizmatika", XX, Nitra, 2015.
- Budaj Marek, *Počiatky razby grošov v Uhorsku a kremnická mincovňa, Baníctvo a mincovníctvo v dejinách Slovenska*, Kremnica, 2013.
- Budaj Marek, *Prague grossus of Venceslas II from Obišovce*, "Denarius", 4, 2014.
- Budaj Marek, *Pražský groš Václava II z Obišoviec*, "Denarius", 4, 2014.
- Budaj Marek, Slovák Kristián, Švec Aleš, *Zaujímavý grošový nález zo 14. storočia zo Slovenska. Príspevok k spoločnému obehu uhorských a pražských grošov*, "Numismatické listy", 69, 2014, 1–2.
- Budaj Marek, Švec Aleš, *Vzácný pražský groš Václava II. z nálezu Melčíc- Zemianskeho Lieskového*, in "Denarius", 4, 2014.

⁶⁷ Oguy, *op. cit.*, p. 134; B. Constantinescu et alii, p. 487.

⁶⁸ Peter Spufford, p. 154.

⁶⁹ p. Milejski, *op. cit.*, p. 99-11.1.

⁷⁰ B. Constantinescu et alii, p. 486.

⁷¹ Octavian Iliescu, *Aspecte ale economiei monetare în Moldova sub domnia lui Alexandru cel Bun*, în "RI", XI, 2002, 1-2, p. 64-65; Octavian Iliescu, Gr. Foit, *Un tezaur de monede moldovenești din prima jumătate a secolului al XV-lea, descoperit la Suceava*, în "Arheologia Moldovei", 5, 1967, p. 163 și tabelul 2, p. 164-165; ca un fapt care ar trebui cercetat pe viitor, moneda acestui domnitor a circulat foarte puțin între Prut și Nistru, Lilia Dergaciova, *Noi descoperiri numismatice din secolul al XIV-lea provenind din zona limanul Bugului*, în "Monedă și comerț în Sud Estul Europei", IV, Sibiu, 2012, p. 154.

⁷² A. Mikolajczyk, *op. cit.*, p. 266.

⁷³ Despre sistemul monetar moldovenesc vezi O. Iliescu, *Moneda*, p. 25; Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, 76, în

- Castelin Karel, *O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského*, "Numismatický sborník", 6, 1960.
- Căprăroiu Denis, *Orașul medieval în spațiul românesc extracarpatic (secolele X-XIV). O încercare de tipologizare a procesului genezei urbane*, Târgoviște, 2012.
- Cihlár Jan, Richtera Lukáš, Gregor Pavel, *Diepholz coinage imitating Bohemian white coins with a lion and its material analysis*, "Numismatický sborník", 2016.
- Cihlár Jan, Richtera Lukáš, *Nález Pražských Grošů Václava Iv. U Ivano-Frankivsku Na Ukrajiné*, "Folia Numismatica", 27/1, 2013.
- Cihlár Jan, Richtera Lukáš, Zmrzlý Martin, Jeřábek Tomáš, *Dobové padělky pražských grošů Václava II*, "Folia Numismatica", 27/1, 2013.
- Constantinescu B., Bugoi R., Oberländer-Târnoveanu E., Pârvan K., *Medieval Silver Coins Analyses By Pixe And Ed-Xrf Techniques*, "Rom. Journ. Phys.", Vol. 54, Nos. 5–6, Bucharest, 2009.
- Corpus Nummorum Moldaviae. Monnaies et parures du Musée national d'ethnographie et d'histoire naturelle de Chișinău*, V.2, ediderunt Raisa Tabuica et Cristiana Tătaru, sous la direction de Viorel M. Butnariu, Chișinău, 2018.
- Custurea Gabriel, Talmațchi Gabriel, *Repertoriul tezaurilor monetare din Dobrogea*, Constanța, 2011.
- Dergaciova Lilia, *Cu privire la factorul nord-pontic în circulația monetară a spațiului pruto-nistean în secolul al XV-lea*, "Conspecte numismatice", V, 2015.
- Dergaciova Lilia, *Newly Discovered Coin Hoard in the Republic of Moldova. North Pontic Factors in the Local Money Circulation*, "XV International Numismatic Congress Taormina 2015 Proceedings, 2017", I, Roma-Messina, 2017.
- Dergaciova Lilia, Djesmedjyan Artem, *Tezaurul de la „Țuțora” din Republica Moldova și importanța acestuia pentru istoria coloniilor genoveze de la Dunărea de Jos*, "Studia Numismatica et Archaeologica. In honorem magistri Virgilii Mihailescu-Bîrliaba oblata", București - Piatra-Neamț, 2018.
- Dergaciova Lilia, *Noi descoperiri numismatice din secolul al XIV-lea provenind din zona limanul Bugului*, "Monedă și comerț în Sud Estul Europei", IV, Sibiu, 2012.
- Emmerig Hubert, *Prager Groschen in den mittelalterlichen Münzfunden in Österreich und Bayern*, "Numismatický sborník", 2016.
- Gorovei Ștefan, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997.
- Hána Jiri, *Úvahy o typologii a chronologii pražských grošů Jana Lucemburského*, "Numismatický sborník", 22, 2007.
- Hásková Jana, *Pražské groše (1300–1526)*, în "České, moravské a slezské mince 10.–20.století", Prague, 1991;
- Iliescu Octavian, *Aspecte ale economiei monetare în Moldova sub domnia lui Alexandru cel Bun*, "RI", XI, 2002, 1-2.
- Iliescu Octavian, Dinu Marin, *Tezaurul monetar din secolul al XV-lea de la Cârpiți (raionul Iași)*, "Studii și cercetări științifice. Istorie", VIII, 1957, fasc. 2.
- Iliescu Octavian, Foit Gr., *Un tezaur de monede moldovenești din prima jumătate a secolului al XV-lea, descoperit la Suceava*, în "Arheologia Moldovei", 5, 1967.
- Iliescu Octavian, *Moneda în România 491-1864*, București, 1970.
- Iliescu Octavian, *Numismatica medievală și modernă a țării noastre oglindită în colecțiile restituite de la Moscova*, "Studii asupra tezaurului restituit de URSS", București, 1958.
- Iorga Nicolae, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899.
- Katz V., *A Thousand Years of Bohemian Coinage (929-1929)*, New York, 1980.
- Kirițescu Costin C., *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, I, București, 1997.
- Kotowicz Piotr N., Śniezko Grzegorz, *Clipped Prague groschen of John of Luxembourg (John of Bohemia) from the Medieval hillfort in Sanok–Biała Góra*, "Notae Numismatice. Zapiski Numizmatyczne", XI, Krakow, 2016.
- Козубовський Г.А., *Празькі Гроші Хiv–Хv Ст.З Археологічних Пам'яток України*, "Археологія", 2010, № 4.
- Kučera Lukáš, Cysoňová Lenka, *Hromadný nález 63 pražských grošů se dvěma neobvyklými kusy*, "Folia Numismatica", 27/1, 2013.
- Mikolajczyk A., *Moldavian coins in the 15th century Poland*, "Arheologia Moldovei", vol. XII, Iași, 1988.
- Milejski Pawel, *Weight debasement of Prague groschen of Wenceslas IV (1378–1419) based on Polish and Lithuanian hoards*, în "From Ore To Money, Mining, Trading, Minting", Proceedings of the Tallinn (2018) conference Georges Depeyrot, Ivar Leimus, editors, Moneta, Wetteren, 2018.
- Mitrea Bucur, *Un tezaur vechi românesc: Scrioaștea, jud. Teleorman*, "BSNR", 1976-1980, nr.124-128.; *Moneda în Republica Moldova*, Chișinău, 2015.
- Moneta Terrae Moldaviae*, II, ediderunt Viorel Butnariu, Iași, 2019.
- Nadel-Golobič Eleonora, *Armenians and Jews in medieval Lvov: Their role in oriental trade, 1400-1600*, "Cahiers du monde russe et soviétique", vol. 20, n°3-4, Juillet-Décembre, 1979.
- Nudelman A.A., *Topografija kladov i nahodok ediničnyk monet*, "Arheologičeskaja karta Moldavskoj SSR", 8, Chișinău, 1976.
- Oberländer-Târnoveanu Ernest, *A forgotten 19th century find of Wallachian and Moldavian coins: "Podolia" 1862*, "Cultură și civilizație la Dunărea de Jos", XXVI, 2008.
- Oberländer-Târnoveanu Ernest, *Emisiunile monetare bătute pe teritoriul Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*

- (1457-1504) - *O analiză critică*, "CN", IX-XI, 2003-2005.
- Oguy Oleksandr, *Circulația monetară și descoperiri de monede în anii 1300-1430 în nordul Bucovinei*, "Suceava", XXXVII, 2010.
- Paiul Vera, *Descoperiri monetare antice și medievale în jud. Soroca*, în "Simpozion Chișinău (2000)", 2001;
- Pap Francisc, *Repertoriu numismatic al Transilvaniei și Banatului secolele 11-20. Despre circulația monetară în Transilvania și Banat secolele 11-20*, Cluj-Napoca, 2002.
- Papacostea Șerban, *Geneza statului în evul mediu românesc*, București, 1999.
- Paszkievicz în "Archaeology Of A Pre-Industrial Town In Silesia. Case Study Gliwice", edited by Monika Michnik & Jerzy Piekalski, Wrocław, 2012.
- Rădvan Laurențiu, *Orașele din Țările Române în evul mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea)*, Iași, 2011.
- Spinei Victor, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994.
- Spufford Peter, *Money and its use in medieval Europe*, Cambridge University Press, 1988.
- Șarfi Andrei, *Dunărea. Fluviul imperiilor*, Iași, 2017.
- The Cambridge Economic History*, edited by M. M. Postan, E. E. Rich, Edward Miller, III, Cambridge, 1965.
- Vickers Robert, *History of Bohemia*, Chicago, 1894.
- Wójtowicz Grzegorz, *The Origin and History of the Polish Money. Part I*, "Bank i Kredyt", 2006.
- Zaoral Roman, *Mining, Trading and Minting in Late Medieval Bohemia*, în "From Ore To Money, Mining, Trading, Minting", Proceedings of the Tallinn (2018) conference Georges Depeyrot, Ivar Leimus, editors, Moneta, Wetteren, 2018.
- Zaoral Roman, *The Czech Lands and Italy in Comparative Perspective*, "The Medieval Networks in East Central Europe. Commerce, Contacts, Communication", ed. B. Nagy, F. Schmieder, A. Vadas. London - New York, Routledge, 2019.
- Zaoral Roman, *Záhadná mince z Akkonu*, "Příběhy starých mincí", 2019.